

SOJA: heilig boontje?

Het woord 'soja' roept bij de gemiddelde consument wellicht het beeld op van typische vegetarische kost en natuurvoedingswinkels. Dat is niet helemaal terecht, want ook wie geen tofu of tempeh, sojapudding of sojamelk consumeert, kan niet om soja heen. Een vlugge blik op de ingrediënten van gebak, sauzen, fruit- of groentesappen, of op de bijsluiters van medicijnen, de productinformatie van cosmetica, lijm of verf... leert je dat soja alomtegenwoordig is. En niet te vergeten: wie vlees eet, consumeert onrechtstreeks de soja die aan de dieren gevoederd werd.

Reden genoeg om ons even af te vragen waar al die soja vandaan komt en in welke omstandigheden ze geteeld en geproduceerd wordt. We doen daarvoor een beroep op een doorgewinterde "sojacriticus": Luc Vankrunkelsven van de *Werkgroep voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw* (Wervel).

Wervels stokpaardjes zijn rechtvaardige handel en sociaal-ecologisch verantwoorde productie. De sojaproductie, waar ze nogal wat bedenkingen bij hebben, gebruiken ze als voorbeeld. Vegetariërs en vleesverlaters hoeven niet meteen te wanhopen. Soja is geen heilig boontje, maar als ze rechtstreeks door mensen geconsumeerd wordt, dan is ze best wel een aardig voedingsproduct.

Luc werkt halftijds in België en halftijds in Brazilië, één van 's werelds sojareuzen. Hij vertelt ons een erg interessant verhaal over de sojaboon, Zuid-Amerikaans natuurschoon en Japanners in São Paulo.

EVA Magazine: Luc, wat is er loos met soja?

Luc Vankrunkelsven: Een van de grootste problemen voor mij is dat 65 % van de globale sojaproductie gebruikt wordt als diervoeder. We spreken zelfs over 90% van al het sojameel. Doorgaans gebruikt men hiervoor het woord *schroot*, maar ik neem dat niet in de mond omdat het impliceert dat sojameel een afval- of restproduct zou zijn, en dat is het niet. Vooral varkens, kippen, kalkoenen en vis krijgen de meeste soja. Daarnaast vermeld ik vooral de monotonisering en globalisering van het landschap. In sojaproducerende landen zoals Brazilië ziet men enorme sojavlaktes met een dramatisch verlies aan biodiversiteit als gevolg, terwijl men bij ons vooral veeteeltgebieden in het achterland van de havens krijgt, met

maïsvelden voor complementair veevoeder. Als laatste probleem is er de monopolisering van de gronden door grootgrondbezitters. Hun teeltmethode met immense monocultuurvlaktes vraagt heel veel chemie, wat problemen meebrengt voor het hele ecosysteem, zoals de toenemende vervuiling van het grondwater. En dan is er nog het feit dat de sojahandel in handen is van een aantal supergrote bedrijven, Cargill op kop.

En dat boontje is tegenwoordig wel overal ter wereld populair...?

Inderdaad. Nadat vanaf 1962 de export vanuit Amerika naar Europa en Japan op gang kwam, wordt sinds een paar jaar ook een groot deel van de sojaproductie richting China gezogen. Dit omdat de Chinezen de laatste jaren meer vlees en vis zijn gaan eten, en de dieren met soja gevoed worden. We spreken hier over 1,3 miljard mensen, en dat betekent natuurlijk een planetaire ramp. Ook India begint om meer soja te vragen. In dat laatste geval gaat het vooral over olie voor menselijke consumptie, maar ook de Indiërs, vegetariërs bij uitstek, beginnen zich meer en meer te vinden in de McDonald's-cultuur. Wanneer een volk het beter begint te hebben, gaat het meer vlees en zuivel eten. Dat deden wij na de tweede wereldoorlog en dat deed vanaf 1989 ook Oost-Europa na het vallen van het IJzeren Gordijn. Daarnaast vereist ook de aquacultuur veel soja: heel wat gekweekte vis - sinds de jaren'90 een erg snel groeiende sector - krijgt eiwitrijk sojameel.

Hoe valt die enorme populariteit van de sojaboon te verklaren?

Soja heeft veel troeven. Ten eerste kan je twee keer aan de plant verdienen: je kan er de olie uit persen, maar daarnaast kan je ook het sojameel gebruiken. Bovendien haalt de sojaplant stikstof uit de lucht, in samenwerking met bacteriën aan de wortels, en is hij dus een soort 'groenbemester'. Daarnaast is de productie en verwerking heel gemakkelijk te mechaniseren. Soja is niet voor niets al vijfduizend jaar een heilige plant bij de Chinezen. Ik wil soja zeker niet diaboliseren. Met de plant zelf heb ik geen enkel probleem, wel met de schaal waarop zij geproduceerd wordt.

En met het gebruik ervan....?

Zoals gezegd gaat het grootste deel van de wereldwijde sojaproductie naar de veevoederindustrie. Ik voer al jaren discussie met de Boerenbond. Die zien het meel als een restproduct van de oliewinning uit soja, en volgens hen moeten we juist blij zijn dat die rest als veevoeder gerecupereerd kan worden. Ik probeer hen duidelijk te maken dat het omgekeerd is: het meel, als diervoeder, is economisch het belangrijkste deel van de boon en juist de olie is het bijproduct (hoewel er ook goed aan verdiend wordt). Dat wordt ook bewezen door het feit dat men nieuwe manieren zoekt om sojaolie te gebruiken. In Brazilië is men zelfs bezig met de ontwikkeling van treinen, vrachtwagens en bussen op sojaolie. Allemaal wel mooi op zich, maar daarmee stelt men het vernietigende systeem natuurlijk niet in vraag. De laatste twee jaar zitten

we aan 25.000 km² ontbossing per jaar. Een deel hiervan is voor veeteelt, een deel voor sojateelt, en een deel blijft na ontbossing braak liggen. In alle gevallen zal de erg kwetsbare grond vlug degraderen. En dan spreek ik enkel over het Amazonewoud. Daarnaast is er de savanne (de *cerrado*), die ook al voor een groot deel vol met soja staat. Daar gaat het heel vlug en hard. In de deelstaat Maranhão in het noorden van Brazilië worden 300.000 hectare omgezet in sojacultuur. De Caboclos - een bevolkingsgroep die een mix is tussen indianen en Portugezen - en de indianengroepen worden gewoon onder de voet gelopen.

Hoe verklaar je het belang van sojameel voor de Vlaamse veestapel?

Soja is alomtegenwoordig in de Vlaamse veeteelt omdat het een erg goedkoop diervoeder is. In 1962 (op de zogenaamde Dillonronde van de GATT, nu de WTO of de Wereld Handels Organisatie) werd beslist dat Europa de spilproducten van haar landbouw (rundvlees, zuivel, graan en suiker) mocht beschermen en subsidiëren, in ruil voor de vrije import van oliehoudende zaden (waaronder soja). Dat soja ook eiwitten bevat, die dus onder meer zouden worden ingevoerd als diervoeder, daar lagen de Europeanen op dat moment niet wakker van. Zo werd en wordt de boon dus heel goedkoop ingevoerd als veevoeder, en werd de grondgebonden landbouw doorbroken.

... met de nodige mestproblemen als gevolg?

Klopt. We hebben in Vlaanderen de lokaal verweven landbouw achter ons gelaten en zijn bijna zonder het te beseffen in een industrieel systeem beland. We kunnen nu op weinig of geen grond erg veel dieren houden, maar de mestproblemen zijn toegenomen. Een klein procent van de ingevoerde veevoerders wordt vlees, het grootste deel wordt mest. Vandaag wil men onder meer van de mest korrels maken en die naar het buitenland voeren. Daar heb ik mijn bedenkingen bij, want dan wordt de energiebalans nog méér verstoord: er is al enorm veel energie nodig voor de aanmaak van pesticiden en meststoffen, voor de productie en werking van de machines, voor het vervoer naar de haven.... Reken daarbij nog de omweg van soja tot mest via het dier, de verwerking van de mest tot korrels, het exporteren van de korrels, het exporteren van vlees...

Een logische vraag is dan: kunnen we niet minder soja invoeren voor onze veeteelt?

Zeker. Eigenlijk hebben we geen soja nodig om onze dieren te voederen. We hadden het vroeger ook niet, en het groeit hier niet. Je zou kunnen terugkeren naar een grondgebonden landbouw waarvoor je al die producten niet nodig hebt, maar dat moet noodzakelijkerwijs een minder intensieve landbouw zijn, want we kunnen hier nooit voldoende veevoeder produceren

om de huidige veestapel te voeden.

Nu, onze Vlaamse boeren hebben natuurlijk vroeger soja-alternatieven gekend, zoals grasklaver, maar wie ze bleef gebruiken toen soja zo goedkoop werd ingevoerd, werd gek verklaard. Economisch is het niet te doen, tenzij met subsidies, die de Vlaamse regering sinds januari 2004 geeft aan wie maïsvelden omzet in grasklavervelden. Daarnaast zijn er ook de zogenaamde zelfmengers, die eigen granen mengen met aangekochte gewassen, omdat ze onafhankelijk willen zijn van de veevoederindustrie en willen weten wat er in hun veevoeder zit.

In elk geval zal soja in de toekomst duurder worden voor de veeteler hier. Dat komt in de eerste plaats door de toename van de vlees- en visconsumptie in de ontwikkelingslanden, maar ook door de BSE-crisis. Beendermeel mag sindsdien niet meer gebruikt worden in de EU en moet vervangen worden door soja of andere eiwitten. Door de gevoeligheid rond genetisch gemodificeerde organismen (GGO's) in Europa, India en China is de expansie van soja in Brazilië nog groter, aangezien ze daar nog GGO-vrije gebieden hebben.

Van Vlaanderen over naar je tweede thuisland: Brazilië, waar je tegenwoordig de helft van het jaar doorbrengt. Hoe belangrijk is de sojaboon voor dat land?

Soja is in Brazilië een succesverhaal van jewelste. De grootschalige Braziliaanse sojalandbouw groeide in 2003 zes keer sneller dan de rest van de economie. De Braziliaanse president Lula, heeft twee landbouwministers: één voor de exportlandbouw, met voor de oogst 2004-2005 een budget van 40 miljard Real (bijna 11 miljard euro) en één voor de *agricultura familiar* of de gezinslandbouw, die slechts een budget krijgt van 7 miljard Real, hoewel ze voorziet in 70% van wat de Brazilianen eten. Daarnaast wordt er, buiten deze budgetten, nog enorm geïnvesteerd in infrastructuurwerken ten dienste van de grootschalige soja-industrie: de aanleg van spoorlijnen, wegen of een duwvaartsysteem op de Amazone om sojabonen te transporteren.

In zekere zin is het moeilijk om op dit alles kritiek te hebben, vooral als je weet dat het land schulden moet inlossen. Brazilië probeert via monocultuur en houtkap deviezen binnen te brengen, maar het probleem is dat enkel de rente kan worden ingelost en de schuld maar groeit. Die schuld dateert vooral van de jaren '60-'70, de tijd van de militaire dictatuur. Toen werden nog een aantal grootse projecten opgezet, waar het Braziliaanse volk nooit om had gevraagd: de opbouw van de hoofdstad Brasà-lia; de bouw van Itaipà^o (de grootste stuwdam ter wereld), de militarisering, de kerncentrales... Brazilië mag - *moet* - zich ontwikkelen, maar er moet iets gedaan worden aan die historische schuld.

Die complexe problematiek heeft dus economisch-historische oorzaken, en heeft dus eigenlijk weinig te maken met problematische eigenschappen van de plant zelf?

Zoals gezegd is soja op zich een prachtige plant, en als je haar cultiveert met een wisselteelt, op een ecologische manier, is er geen probleem. De monoculturen zijn echter nefast. Blairo Maggi, de grootste soja'boer' en gouverneur van Mato Grosso, cultiveert bijvoorbeeld ruim 80.000 hectare sojavelden. Die prachtige staat wordt op die manier vernietigd. Daar begint het Amazonegebied en ligt ook Pantanal, het grootste vogelreservaat ter wereld. Door de omliggende sojaproductie is de waterspiegel er nu dramatisch aan het zakken.

Anderzijds is soja kweken op een gegeven stuk land bijzonder productief: je kan ermee voorzien in de eiwitbehoefte van een heel pak mensen...

Ja, maar dat is op voorwaarde dat die soja bestemd is voor directe menselijke consumptie, wat dus meestal niet het geval is.

Wordt soja überhaupt door mensen geconsumeerd in Latijns-Amerika?

In Nicaragua ken ik een zuster die al 20 jaar probeert mensen soja te doen eten. Soja werd altijd gezien als voedsel voor de armen. Vlees was wat de mensen wilden. Nu is dat wel aan het veranderen. Ook de Wereldbank heeft geprobeerd om de Brazilianen soja te doen eten, 30 jaar geleden. Toen is het niet gelukt, maar nu zien we een mentaliteitswijziging, onder meer door de toename van de stadscultuur. Niet enkel de megasteden zitten vol, ook de middelgrote steden groeien sterk. In die stadscultuur is men sterk bezig met gezondheid. Ook de Japanse invloed is niet te onderschatten. Brazilië is een smeltkroes van nationaliteiten. Naast Europeanen en Afrikanen telt de staat São Paulo 1 miljoen Japanners. Die brachten natuurlijk ook hun eetgewoonten mee. Het is pas de laatste jaren dat sommige mensen hun vleesconsumptie zijn beginnen minderen en meer sojaproducten zijn gaan eten.

In Brazilië zijn er 44 miljoen hongerigen op een bevolking van 175 miljoen. Kan soja een rol spelen in het oplossen van deze problematiek?

De mensen die honger lijden weten nauwelijks dat je soja kan eten. Een van de beleidsdoelstellingen van president Lula is *fome zero*: zero honger. Soja kan daarin een belangrijke rol spelen, evenals de gezinslandbouw. Een deel van de soja zou binnengehouden

moeten worden. Tot voor kort bleef er bijna geen soja in Brazilië. Ook koeien eten daar geen soja. Kippen en varkens wel, maar dat is een recent gegeven. De Franse multinational Doux heeft in Brazilië miljoenen kippen zitten en het land is dan ook de grootste exporteur van kippenvlees. Soja in het land houden zou goed zijn voor de economie: men zou meer arbeid kunnen scheppen op het platteland door soja te verwerken. In elk geval is er nog werk aan de winkel, en moet soja als voedsel aangepraat worden aan de Brazilianen. De vakbond waarvoor ik werk begint in coöperatief verband te experimenteren met soja voor menselijke consumptie. Het zit zeker in de lift. Op die manier zal de vleesconsumptie zakken, en bovendien is de soja-industrie in handen van de familiebedrijfjes, de zogenaamde *agroindustria familiar*

. Omdat zij niet kunnen concurreren met de groten gaan zij vaak de biotoer op, of produceren ze alternatieve producten zoals tofu.

Klopt het als ik zeg dat juist vegetariërs minder medeplichtig zijn aan de soja-problematiek?

Ja. Je zou het niet verwachten, maar vegetariërs consumeren minder soja dan vleeseters. Hoe meer dierlijke eiwitten je eet (vlees, vis, zuivel, eieren) hoe meer soja je onrechtstreeks consumeert, tenminste in het systeem van de intensieve veehouderij. De intensieve landbouw zoals die nu bestaat, is nauwelijks nog denkbaar zonder soja. Waarom kan Nederland, met zo weinig landbouwgrond, toch de hele wereld teisteren met zijn kaas? Alleen omdat de Nederlandse koeien zoveel melk leveren door een dieet met veel krachtvoer, waaronder soja. Dat landbouwmodel, inclusief hun holsteinerkoeien, dragen ze dan nog eens uit tot in India en andere landen...

Hoe populair is vegetarisme in Brazilië?

Hoewel Brazilië vele armen telt, heeft het de tweede hoogste vleesconsumptie per hoofd ter wereld. Ik herinner me dat ik in Porto Alegre een gesprek had met een vrouw die vegetariër was. Ze had bijna tranen in de ogen toen ze me vertelde dat ze zo ongeveer uitgestoten wordt door haar familie. Maar laten we eindigen met goed nieuws: in Curitiba, de hoofdstad van de staat Paraná, zijn tientallen vegetarische restaurants, waaronder één heel groot, waar ruim 500 maaltijden per dag verkocht worden.

Dit interview verscheen in [EVA Magazine 15](#)